

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

postumanismul / coord.: Alex Ciorogar. - București :

Tracus Arte, 2019

ISBN 978-606-023-043-4

I. Ciorogar, Alex (coord.; pref.)

008

Alex Ciorogar

- coordonator -

postumanismul

© Tracus Arte, 2019

www.tracusarte.ro

Editura Tracus Arte

București, str. Sava Henția nr. 2, sector 1

Tracus Arte

2019

Cuprins

<i>În loc de prefată. Întoarcerea „lecturii teoretice”:</i>	
<i>între postcritică și postumanism</i> (Alex Ciorogar)	7
<i>Introducere. Numele lucrurilor</i> (Vasile Mihalache)	23
Robert Cincu, <i>După moartea omului</i>	37
Vasile Mihalache, <i>Cum am ajuns să vorbim</i>	
<i>despre postumanism</i>	44
Cristina Diamant, <i>Ce sperăm că va fi</i>	
<i>postumanul?</i>	49
Daniela Petroșel, <i>O post/stare a umanului</i>	54
Doru Pop, <i>Înainte de postumanism, ar trebui să</i>	
<i>descoperim umanismul</i>	60
Radu Vancu, <i>Postumanul. Mic manual de</i>	
<i>întrebuițare</i>	67
Laura T. Ilea, <i>Libertatea în condițiile non-</i>	
<i>autonomiei. Noile materialisme și postumanismul</i>	76
Denisa Adriana Moldovan, <i>Postumanismul:</i>	
<i>ieșirea din dualitatea utopie/distopie</i>	82
Laurențiu Malomfălean, <i>Post-ism</i>	86
Marius Pușcaș, <i>Cyberpunk</i>	89
Andrei Codrescu, <i>Postumanism</i>	93
Aurel Codoban, <i>Omul în postumanism</i>	97
Daniel Clinici, <i>Bios, techne și postumanismul</i>	102

	6
Alex Ciorogar	
Respede Florina Ilis, <i>Postuman</i>	106
Cosmina Moroșan, „How can this wisdom be saved from the domination of Mars?”	116
Anca Chiorean, <i>Lecturi și relecturi postumane</i>	120
Ana-Maria Deliu, <i>Nuclee teoretice în postumanism. Trei momente</i>	124
Laura Pavel, <i>Critica lui „post” – cum am devenit „filo-umani”</i>	129
Olga Ștefan, <i>Emoția postumană</i>	134
Yigru Zeltil, <i>Postumanisti</i>	139
Iolanda Anastasiei, <i>Mecanisme postuman(ist)e</i>	147
Raluca Nestor Oancea, <i>Între postuman și antropocen</i>	152
Ştefan Borbely, <i>Postumanismul – repere analitice (note despre postantropocentrism)</i>	163
Paul Cernat, <i>Postmodernismul radical</i>	189
Bogdan-Alexandru Stănescu, <i>Flying the Enola Gay (a se citi ascultând OMD)</i>	193
Marius Popa, <i>Despre „-isme”</i>	197
Petronia Petrar, <i>Postumanismul ca atitudine etică</i> ...	201
Alex. Cistelecan, <i>Idealismul mecanicist</i>	205
Alex Ciorogar, „Postumanismul” românesc?	209
Carmen Borbely, <i>Postumanism sau compostism?</i>	212
<i>Postfață. Pentru o gândire critică postumană (Ovidiu Anemțoaicei)</i>	217
<i>Note biobibliografice</i>	229

În loc de prefață Întoarcerea „lecturii teoretice”: între postcritică și postumanism

Premisa textului de față e destul de simplă: aceea că postumanismul reprezintă doar una dintre numeroasele metode critice aflate la dispoziția cercetătorilor (români) de azi. Cu alte cuvinte, am putea spune că, tocmai datorită resurselor la care avem astăzi acces (fie că vorbim despre publicațiile piratație de pe platforme precum *LibGen* sau *Sci-Hub*, fie că discutăm despre rețeaua conferințelor internaționale la care putem oricând participa), studiile literare autohtone ar trebui nu doar să țină pasul cu ceea ce se întâmplă acum în Occident, ba chiar să concureze pe piața intelectuală mondială, aşa cum o fac deja cu succes câțiva dintre teoreticienii provenind din țările fostului bloc comunist. N-aș vrea totuși nici să absolutizez criteriul invocat. Multe altele sunt condițiile care ar trebui îndeplinite pentru a putea susține concluzia de mai sus și, chiar dacă există, bineînțeles, excepții, argumentul atinge însă problema existenței unei minime infrastructuri de cercetare pe care, din varii motive, sistemul educațional românesc n-a reușit încă s-o satisfacă.

Știm foarte bine că despre sfârșitul teoriei se vorbește încă de la mijlocul anilor 1980. Atacurile de care a avut parte sunt încă și mai vechi și s-ar putea spune, fără prea multe exagerări, că ele constituie deja un gen de sine stătător, cu atât mai mult cu cât criza studiilor literare a devenit, în ultimii zece ani, o problemă instituțională și, fapt interesant, instituționalizabilă (de la Tzvetan

Todorov valoarea Martha Nussbaum, aproape că nu există vreun intelectual care să nu fi intervenit în acest dialog). În sjaj postmodern însă, dezbatările dintre cele mai recente par să se fi coagulat în jurul unei noi disparații. Rita Felski¹ și Jeffrey Di Leo² sunt, de pildă, doar două dintre cele mai cunoscute figuri care, pe urmele unei Barbara Herrnstein Smith³, par să-și legăt numele în mod definitiv de problema „postcritică”⁴. Începutul veacului curent ne obligă, aşadar, la o sistematică revizuire a tuturor modelelor epistemologice implicate, într-un fel sau altul, în condiționarea ori determinarea bunei desfășurări a practicilor noastre critico-teoretice.

Unii s-ar putea întreba, și pe bună dreptate, dacă mai avem nevoie de încă un secol de sterile reflecții teoretice. Or, cred că, fără a mai putea scăpa astăzi din vedere problema responsabilității civice, răspunsul la această dilemă nu poate fi altfel decât afirmativ. Spun asta pentru că, într-o epocă a crizelor de toate soiurile (ecologice, politice, financiare și științifice), absolut toate activitățile în care instituțiile de educație și cercetare sunt angajate trebuie, bineînțeles, puse sub semnul întrebării. Interogația ar trebui să vizeze, înainte de orice, eficacitatea și impactul acestor exerciții asupra bunăstării entităților și comunităților care împărtășesc spațiul sistemelor-pământ. Mergând mai departe, aş spune că, indiferent de natura problemelor, criza studiilor literare – un loc comun deja în sfera dezbatelor intelectuale occidentale – nu poate fi

În loc de prefață

înțeleasă decât în cadrul evocat mai sus. Or, asemenea proiecte privind legitimitatea ori relevanța socială a cercetării literare n-ar putea fi duse la bun sfârșit în lipsa unor operațuni de strictă conceptualizare.

Aș zice, pe de altă parte, că o meditație cu inflexiuni istorice s-ar putea dovedi indispensabilă în procesul de selecție și rescriere a instrumentarului teoretic de azi. În exact aceeași măsură se poate susține, apoi, faptul că punerea în practică a unor noi soluții operaționale de sorginte tehnologică va conduce, în final, la o serioasă reconsiderare a categoriilor fundamentale implicate în gândirea literară. Ceea ce urmează în continuare este, aşadar, o rapidă trecere în revistă a celor mai importante propunerile teoretice ale acestui început de secol XXI. Chiar dacă discursurile adunate în jurul postumanismului rămân câteva dintre cele mai notorii interogații filosofice ale actualității, curentul poate fi înțeles și ca desemnând un set de prepoziții (logice) și strategii de lectură critice. Nu vom putea, de altfel, descifra relațiile pe care postumanismul le întreține cu celelalte paradigme investigative ale momentului decât dacă procedăm, mai întâi, la cartografierea felului în care mișcările ori școlile antrenate în discuțiile academice recente se raportează – în alcătuirea unui tablou sinoptic, dacă vreți – la câteva dintre noțiunile centrale ale practicii și teoriei literare.

Punând între paranteze, deci, problema postumanismului, vom putea spune că, pentru cei care au urmărit cu atenție dezbatările epistemologice din sfera literarului, nu ar fi deloc greu de observat că, mai mult ca oricare alt proiect, literatura comparată pare a fi domeniul cel mai bine prizat azi de comunitatea academică internațională. Putem merge până la a spune că noua paradigmă a „literaturii mondiale” a reușit să rezolve, cel puțin în aparență, atât problemele metodologice ale disciplinei,

¹ Rita Felski, *The Limits of Critique*, University of Chicago Press, 2015.

² Jeffrey Di Leo, *Criticism after Critique. Aesthetics, Literature, and the Political*, Palgrave, 2014.

³ Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value: Alternative Perspectives for Critical Theory*, Harvard University Press, 1988.

⁴ Mitchum Huehls, *After Critique: Twenty-First-Century Fiction in a Neoliberal Age*, Oxford University Press, 2016.

Respectă și cele noționale! Chiar dacă nici de aici nu lipsesc contestările (reacția semnată de Emily Apter rămâne, probabil, cea mai cunoscută¹), David Damrosch, Pascale Casanova și Franco Moretti sunt, ne place ori nu, câteva dintre cele mai importante nume ale actualității. Fără a se confunda, relevanța cercetării cantitativ-compuționale constă – în sياjul paradigmăi *world lit* – în aceea că a reușit să producă mai mult decât simple rezultate (mai mult, adică, decât ceea ce anticipase). Spun asta, firește, pentru că – fapt crucial – „lectura la distanță” a dat naștere unor noi întrebări privind metodele și conceptele fundamentale ale istoriografiei literare. În treacăt fie spus, ideea de lectură pare a fi cea mai contestată categorie a prezentului: cei care se revendică de la „generozitatea” lucrărilor Evei Kosofsky Sedgwick vorbesc, spre exemplu, despre „lectura reparativ-apreciativă”, după cum, împotriva celei simptomatice, Sharon Marcus și Stephen M. Best teoretizaseră, la rândul lor, ideea „lecturii de suprafață”.

Ignoranța comunității academice extrem-contemporane constă însă în interpretarea proiectului morettian ca fiind absolut singular (sau excepțional). În mod evident, multe altele sunt demersurile care au în vizor reconfigurarea practicilor istorice. Alături de Galin Tihanov², Hans Ulrich Gumbrecht semnează, de pildă, câteva dintre cele mai influente articole ale anilor 1990, respectiv 2000. El interoghează, între altele, ideea conform căreia progresul teoriei ar constitui un soi de

În loc de prefată

garanție¹ sau lipsa unui consens instituțional în ceea ce privește diviziunea muncii în umanoare (epistemologia și studiile de caz).² Două lucruri mi se par însă de reținut din totalitatea intervențiilor lui Gumbrecht. În primul rând, acela că viitorul studiilor literare depinde de o nouă poziționare (postumană, dacă vreți) a cercetătorului în câmpul textual: o poziționare care, renunțând la privilegiile teleologice ale subiectului cartezian, implică o densă recontextualizare istorică a tuturor evenimentelor literare.³ Al doilea e tocmai conceptul de „prezență” care, împotriva deconstrucției derrideene, pare să structureze întreaga sa arhitectură epistemologică.⁴ Reacționând în fața aşa-numitei conștiințe digitale, Gumbrecht reintroduce – fără a fi, totuși, singurul – materialitatea sau corporalitatea în sfera studiilor literare (vezi și „somestetica” lui Richard Shusterman). De altfel, de la *Making Sense in Life and Literature* (1992) la *Atmosphere, Mood, Stimmung* (2012) sau *Our Broad Present* (2014), majoritatea cărților sale dezvoltă una și aceeași problematică: critica realistă a interpretării și a felului în care aceasta fusese grefată pe corpul științei literare.⁵

¹ Hans Ulrich Gumbrecht, „The Origins of Literary Studies – And Their End?”, în *Stanford Humanities Review*, vol. 6, nr. 1, 1998, <https://web.stanford.edu/group/SJR/6-1/html/gumbrecht.html>.

² Hans Ulrich Gumbrecht, „The Future of Literary Studies?”, în *New Literary History*, vol. 26, nr. 3, 1994, pp. 499-518.

³ Hans Ulrich Gumbrecht, „Shall We Continue to Write Histories of Literature?”, în *New Literary History*, vol. 39, nr. 3, 2008, p. 530.

⁴ Hans Ulrich Gumbrecht, *Production of Presence. What Meaning Cannot Convey*, Stanford University Press, 2004.

⁵ Hans Ulrich Gumbrecht, „The Future of Reading? Memories and Thoughts toward a Genealogical Approach”, în *Boundary 2*, vol. 41, nr. 2, 2014, pp. 99-111, <https://doi.org/10.1215/01903659-2686106>.

¹ Emily Apter, *Against World Literature. On the Politics of Untranslability*, Verso Books, 2013.

² Galin Tihanov, „The Future of Literary History: Three Challenges in the 21st Century”, în *Primerjalna književnost*, vol. 3, nr. 1, 2008.

Cu toate că aparțin unor curente diferite de gândire, i-aș numi în continuare pe cei care, deși suficient de influenți, nu au reușit totuși să formeze în jurul lor ceea ce Foucault ar fi numit noi câmpuri discursivee: Slavoj Žižek, Alain Badiou, Jacques Rancière, Georges Didi-Huberman, Philippe Lacoue-Labarthe, Jean-Luc Nancy, François Laruelle, Gilles Lipovetsky, Zygmunt Bauman, Peter Sloterdijk, Manuel DeLanda, Alexander R. Galloway, Isabelle Stengers, Boris Groys și Ulrich Beck. Există, pe de cealaltă parte, o serie de noi școli de gândire coagulate în jurul unor personalități mai puțin notorii. Mă gândesc, în primul rând, la mișcările de ecocritică sau geocritică, dar și la mai puțin frecventatele *economic criticism* (Martha Woodmansee, o cercetătoare care s-a impus, de altfel, prin studiile genealogice dedicate investigării relațiilor istorice dintre auctorialitate și ideea de proprietate intelectuală) ori *literary darwinism* (cu nume importante precum Brian Boyd, Joseph Carroll ori Jonathan Gottschall).

De reținut, în privința virajelor metodologice dintre cele mai recente, importanța celor grupate sub următoarele etichete: „the affective turn”, „the ethical turn”, „the narrative turn” și, nu în ultimul rând, „the cognitive turn”. Problema, cum sugerează editorii unei extrem de importante publicații, ar fi însă că niciuna dintre acestea nu a reușit să livreze, deocamdată, o definiție clară a teoriei. Nu știm, cu alte cuvinte, dacă teoria este, așa cum bine sugerează aceeași editori, un mod de abordare a literaturii, un sistem conceptual al științelor umane sau un tip de practică în care (încă) ne scăldăm.¹ Pentru a fi cu adevărat funcționale, aceste noi turnuri ar trebui, aşadar, să plece tocmai de la recunoașterea limitelor

¹ Daphne Patai, Will H. Corral (coord.), *Theory's Empire. An Anthology of Dissent*, Columbia University Press, 2005, p. 1.

În loc de prefată

vechilor proiecte. Coerența ține astăzi în principal de felul în care înglobăm – prin distanțare – propunerile teoretice ale veacului trecut. Un lucru e cert: împotriva poststructuralismului de ieri, teoria se întoarce azi la realitatea empirică abandonată de adeptii deconstrucției. Ba mai mult, am putea spune chiar că teoria pare a fi descentralizată și (re)distribuită, vorba lui Rancière, sub forma unei serii mult mai modeste de strategii de lectură.

Nu trebuie pierdut din vedere faptul că până și invectivele antiteoretice fuseseră integrate sau cel puțin interpretate ca facând parte din corpul Teoriei cu „T” mare. Ghiduri, manuale, antologii și istorii există deja cu zecile. Nici nu e de mirare că teoria se dovedește astăzi a fi departamentul cel mai bine documentat al studiilor literare. Puține sunt, cu toate acestea, criticele la adresa teoriei. Acuza e veche, recunosc, dar, exact în momentul propriei glorificări, ceea ce teoria pierduse din vedere e, într-adevăr, specificitatea obiectului literar. Mult mai nuanțate par a fi, în schimb, decupajele conceptuale ce vin dinspre zona filosofiei literare. Aceste investigații sunt, de regulă, împărțite în câteva mari domenii – (1) istorie, (2) epistemologie, (3) estetică, (4) hermeneutică, (5) metafizică (5) etică și teorie politică¹ – sau problematici: (a) relațiile dintre filosofie și literatură, (b) angajamentul emoțional și experiența lecturii, (c) filosofia formei literare, (d) viața morală, (e) problema adevărului literar, (f) critica biografică și intenționalismul și, în sfârșit, (g) chestiunea limbajului literar.² Poate n-ar trebui ignorate nici montajele dedicate unor aspecte conexe,

¹ Vezi Noël Carroll, John Gibson (coord.), *The Routledge Companion To Philosophy Of Literature*, Routledge, 2016.

² Vezi Garry L. Hagberg, Walter Jost (coord.), *A Companion to the Philosophy of Literature*, Wiley-Blackwell, 2010; sau Severin Schroeder (ed.), *Philosophy of Literature*, Wiley-Blackwell, 2010.

Respect precum hermeneutica (recomand volumul editat de Jeff Malpas și Hans Helmuth-Gander la Routledge în 2015) ori estetica (vezi ghidul coordonat de Berys Gaut și Dominic McIver Lopes la aceeași editură în 2013).

Or, dacă am menționat deja importanța filosofiei în dezvoltările actuale ale criticii literare, ar fi poate oportun să menționez faptul că propunerile celor interesați de valorificarea dimensiunii materialiste a „tradiției speculative” rămân câteva dintre cele mai productive întreprinderi ale noului mileniu (Iain Hamilton Grant, Quentin Meillassoux, Ray Brassier, Ian Bogost, Levi Bryant).¹ Așa cum scriam deja mai sus, noua turnură se definește, în primul rând, prin distanța pe care și-o asumă față de poststructuralismul și constructivismul veacului trecut. Fapt divers, așa-numita „Object-Oriented Ontology” (legată, în principal, de numele lui Graham Harman) a fost interpretată, la rândul ei, ca aparținând, de fapt, postumanismului. Semnificativ e însă faptul că Harman propusese, încă din 2012, configurarea unei critici literare orientate spre obiect și, mai exact, către o eficientă gestionare a autonomiei sau independenței textului literar.² În aproximativ aceeași perioadă, Eileen Joy schițase, la rândul ei, câteva note privind existența unei așa-zise critici literare speculativ-realiste.³ S-ar putea spune că, alături de inițiativele unui Levi Bryant, propunerea semnată de Joy se află pe aproximativ aceeași pagină cu ideile lui Gumbrecht (discutat ceva mai sus).

¹ Levi Bryant, Nick Srnicek, Graham Harman (eds.), *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*, Re.press, Melbourne, 2011.

² Graham Harman, „The Well-Wrought Broken Hammer: Object-Oriented Literary Criticism”, în *New Literary History*, vol. 43, nr. 2, 2012.

³ Eileen Joy, „Notes Towards a Speculative Realist Literary Criticism”, 20 decembrie 2011, 08:00 p.m. GMT. Tweet.

Împotriva presupozițiilor postmoderne, problema centrală a dezbaterei vizează, aşadar, (re)aducerea materialității textelor – ca obiecte existențiale – în centrul atenției literare.¹

Într-o manieră, să zicem, postumană ar putea fi citite și cele trei volume adunate sub titlul *Technics and Time*², cu atât mai mult cu cât cel mai recent volum semnat de Bernard Stiegler constă, în fond, într-o dublă critică a antropocentrismului și-a antropocenului.³ Pentru filosoful francez, iată, problema tehnologiei nu poate fi despărțită de sfera activităților umane. Ceea ce înseamnă că umanismul trebuie evaluat/criticat, spune Stiegler, la intervale regulate de timp, tocmai pentru că tehnologia propriu-zisă se află în continuă dezvoltare. Stiegler nu gândește evoluția, aşadar, decât în termenii unei interacțiuni între stabilitatea corpului organic, progresul formelor tehnologice și ansamblul comunităților sociale. Chiar dacă înscrenează mici conflicte între tehnologiile economiei neoliberale și totalitatea proiectelor culturale, viziunea cercetătorului rămâne, în esență, una optimistă.

Moment în care cred că ar trebui totuși evocată – pentru o mai bună înțelegere a rațiunii pentru care o rapidă trecere în revistă a celor câteva dintre cele mai

¹ Pentru o succintă sistematizare a stilisticii pragmaticice vezi Alex Ciorogar, „From Somaesthetics to The Stylistics of Existence: Styles of Writing, Ways of Living”, în Anna Budziak, Katarzyna Lisowska, Jarosław Woźniak (coord.), *Literature, Performance, and Somaesthetics. Studies in Agency and Embodiment*, Cambridge Scholars Publishing, 2017.

² Bernard Stiegler, *Technics and Time (1). The Fault of Epimetheus*, Stanford University Press, 1998; *Technics and Time (2). Disorientation*, Stanford University Press, 2009; *Technics and Time (3). Cinematic Time and Question of Malaise*, Standford University Press, 2010.

³ Bernard Stiegler, *The Neganthropocene*, ed., trad., introd. de Daniel Ross, Open Humanities Press, London, 2019.